

APIE DVI PROPAGANDINES KAMPANIJAS XX A. TARPUKARIO LIETUVOJE

Dangiras Mačiulis

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, Vilnius

El. p. dangirasmaciulis@yahoo.com

Pirmąjį XX a. tarpukario Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį propaganda, kaip kryptinga, ideologiškai nuoseklia savo idėjų sklaida, itin rūpinosi įvairūs to meto visuomeniniai judėjimai – pirmiausia partijos. Po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo, kai valdžioje įsitvirtino autoritarinis Antano Smetonos režimas ir nutrūko parlamentarizmo raida, opozicinių partijų veikla iš esmės mirė, o jų propagandinė veikla neteko prasmės. Tuomet politinė propaganda tapo politinio režimo ir jo atrama esančios Tautininkų sąjungos prerogatyva. Pastaroji, laikui bėgant, net ėmė kurti valstybinės propagandos institucijos projektus. Taip 1934 m., „pasisėmus patirties“ iš to meto totalitarinių režimų Europoje, buvo parengta keletas „tautinės propagandos ministerijos“ kūrimo projektų¹. Tačiau 4-ojo dešimtmečio viduryje tokios institucijos kūrimas užstrigo.

Propagandos ministerijos steigimo idėją atgaivino 1938 m. kovo 24 d. valdžion stojęs naujas, Vlado Mirono vadovaujamas Ministrų kabinetas, kuris, pasak A. Smetonos biografo Aleksandro Merkelio, iš visų iki tol buvusių Ministrų kabinetų „buvo pats tautiškiausias“². „Pati tautiškiausia“ Vyriausybė nepaliko vilčių, kad režimas taps liberalesnis – iš „tautinės linkmės“ iškrypti naujoji Vyriausybė nesiruošė, o mases buvo pasiryžusi užkariauti propaganda. 1938 m. rudenį buvo įsteigta Visuomeninio darbo vadyba (VDV) – valstybinė propagandos institucija. Šios įstaigos tikslus ir uždavinius valstybinis spaudos biuletenis aiškino taip: „Valstybei, siekiančiai pažangos ir nuolatinio tvirtėjimo, reikalinga prie tautiškai kultūrinio ir valstybinio darbo pritraukti ir kūrybiškai sutelkti visus gyventojų sluoksnius <...>. Kad tatai būtų galima pasiekti, pirmiausia reikalinga visuomenę greit ir tiksliai informuoti apie tautos bei valstybės siekimus ir darbus. Kiekvienas pilietis gerai turi žinoti, ko jo tauta ir valstybė siekia ir ko ji iš savo piliečių reikalauja. Tik sąmoningas ir gerai savo tautos bei valstybės siekimus žinąs pilietis gali savo jėgas sunaudoti taip, kad jos kuo daugiausia naudos suteiks tautai ir valstybei“³.

Visuomeninio darbo vadybos dėmesio centre atsidūrė ne tik žiniasklaida, bet ir kultūros įstaigos, visuomeninės organizacijos, valstybinių švenčių organizavimas, jai buvo patikėta ir cenzūra. Be to, įkuriant VDV, tikėtasi, kad pastaroji taps ir oficialiu politinio režimo ideologu. Visuomeninio darbo vadyba dėl nežabotos cenzūros ir bandymo kištis į visas kultūrinio gyvenimo sritis netruko įgyti liūdną šlovę⁴ ir gyvavo trumpai – valdžia, pripažinusi šio propagandinio projekto neveiksmingumą⁵ ir norėdama sudaryti regimybę, kad politinis režimas „liberalėja“, po gero pusmečio VDV panaikino. Taigi valdžios bandymą 4-ojo dešimtmečio pabaigoje institucionalizuoti propagandą ištiko nesėkmė, nors politinis režimas iki tol jau buvo įgyvendinęs dvi itin sėkmingas propagandines kampanijas – Vilniaus vadavimo akciją ir Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų kampaniją. Šių propagandinių kampanijų apžvalgai ir skiriamas šis straipsnis.

Minėta, kad VDV savo darbą pradėjo 1938 m. rudenį. Tą patį rudenį, lapkričio 25 d., atliepdama diplomatiniam Lenkijos spaudimui, Lietuvos valdžia sustabdė Vilniui vaduoti sąjungos (VVS) veiklą – taip baigėsi ryškiausia XX a. tarpukario Lietuvos propagandinė akcija – Vilniaus vadavimo kampanija. Nėra įrodymų, kad VDV – „Tautinės propagandos ministerijos“ kūrimo projektas buvo „aktyvuotas“ siekiant juo užpildyti nutrūkus Vilniaus vadavimo kampanijai atsiradusią tuštumą propagandinėje erdvėje, tačiau faktai įkyriai perša tokią mintį. Pirmiausia, VDV kūrimo idėja gimė po to, kai 1938 m. kovo 17 d., gavusi Lenkijos notą, Lietuva buvo priversta su Lenkija užmegzti diplomatinis santykius. Šis diplomatinis santykių užmezgimas su „pikčiausiu Lietuvos priešu“ – taip tarpukario Lietuvos propagandos diskurse buvo dažnai įvardijama Lenkija, ir pastarąjį epitetą lydėjo politinio elito prisiekinėjimas, kad Lietuva Lenkijai neišties draugystės rankos tol, kol ši negražins Vilniaus – reiškė, kad iki tol Lietuvos politiniame diskurse buvusi aiški antilenkiška ir mobilizuojanti Vilniaus vadavimo retorika prarado prasmę. Antra, kaip jau minėta, VDV darbuotė prasideda tuomet, kai pagrindinis Vilniaus vadavimo kampanijos organizatorius – VVS – buvo priverstas sustabdyti savo veiklą. Tokiu būdu VDV tapo bent jau simboliu VVS propagandinės veiklos perėmėju. Vertėtų dėmesingiau pažvelgti į Vilniaus vadavimo kampaniją.

1920 m. spalio 9 d., prisidengusi gen. Želigovskio „maištu“, Lenkija užgrobė Lietuvos sostinę Vilnių. Taip beveik visą XX a. tarpukarį Lietuva praleido be Vilniaus, tenkindamasi laikinąja sostine Kaunu ir siekdama atgauti savo tikrąją sostinę, atsidūrusią Lenkijos valdžioje. Ro-

gers Brubaker pastebėjimu, nacionalizmas kognityviniu požiūriu – tai pasaulio matymo būdas, pateikiantis socialinės atskaitos ir mąstymo modelį⁶. Nacionalinė lietuvių inteligentija turėjo savąjį lietuviško pasaulio vaizdinį, kuriuo tapo lietuviška laikoma erdve, su joje esančiu Vilniumi. Nacionalizmo idealas, reikalaujantis, kad etninės ribos ir valstybės sienos sutaptų, lietuviško pasaulio vaizdiniui suteikė geografines ribas, tačiau nacionalizmo idealui tolima realybė gimdė valstybinio ir kultūrinio nevisavertiškumo jausmą. Vilniaus, kartu su juo ir lietuviška laikomos erdvės, atgavimo siekta ne tik kaip valstybės suverenumo ir saugumo garanto. Lietuvos politiniame ir kultūriniame diskurse vyravo nuomonė, kad Lietuva be Vilniaus apskritai neturi ateities. Vilnius laikytas ekonomiškai, politiškai ir gyvybiškai būtinu Lietuvai miestu – tai politiniam ir kultūriniam elitui virto dramatiška alternatyva: „Arba mes Vilnių atsivaduosime, ir tai per neilgus metus, arba mes žūsime su visa mūsų kultūra“⁷. Todėl pastarasis į Vilniaus netektį žvelgė kaip į maksimaliai išaugusią grėsmę Lietuvos politiniam ir kultūriniam suverenitetui. Lietuviško nacionalizmo diskurse Vilnius laikytas istoriškai susiformavusiu vienatiniu Lietuvos politiniu ir kultūriniu centru, todėl Lietuvos politinį ir kultūrinį elitą dėl jo praradimo kamavo valstybinio ir kultūrinio nevisavertiškumo jausmas.

Įtikėjimas gyvybišku Vilniaus būtinumu lietuviško pasaulio egzistencijai sudarė palankias sąlygas atsirasti Vilniaus vadavimo sąjūdžiui, kurį institucionalizavo 1925 m. įsteigta Vilniui vaduoti sąjunga, pasiryžusi suvienyti visuomenę „ties pagrindine Lietuvių tautos idėja – vaduoti savo sostinę Vilnių“⁸. Reikėtų pridurti, kad santykių su Lenkija klausimas, dažniausia įvardijamas tiesiog kaip Vilniaus klausimas, tarpukario Lietuvoje buvo ne tik svarbiausia užsienio politikos problema, bet ir reikšmingas vidaus politikos veiksnys. Šis veiksnys, įvardijamas kaip „Lenkijos korta“, buvo intensyviai naudotas politinėje kovoje 3-ojo dešimtmečio Lietuvoje. Tokios politinės konjunktūros fone 1925 m. Lietuvoje kūrėsi Vilniui vaduoti sąjunga, kurios steigimo iniciatoriais buvo tautiškai angažuotas politinis ir kultūrinis elitas. Steigiamajame šios sąjungos susirinkime, įvykusiame 1925 m. balandžio pabaigoje, buvo nutarta, kad „iki bus Vilnius atvaduotas, Sąjunga laikosi spalio mėn. devintą dieną lietuvių tautos gedulo diena“⁹. 1925 m. birželio 14 d. spaudoje paskelbtame VVS atsišaukime „Į lietuvių tautą!“, visuomenė paraginta spalio 9-ąją pasitikti „ne tik tinkamu rimtumu, bet ir griežtu pasiryžimu nenurimti iki Vilnius bus atgautas“¹⁰. Taip VVS iniciatyva 1925 m. Lietuvos minimų dienų

kalendoriuje atsirado neoficiali, bet visuotinai minima spalio 9 d. – prime-nanti Vilniaus praradimą. 1925 m. surengtas spalio 9 d. minėjimas tapo pirmoji vieša Vilniaus vadavimo kampanijos akcija ir pirmuoju pačios VVS pasirodymu viešumoje. Reikėtų pridurti, kad iki VVS įsikūrimo taip pat netrūko įvairių, paprastai nacionalistinių visuomeninių organi-zacijų iniciatyva surengtų akcijų, aktualizuojančių Vilniaus klausimą: 1922–1923 m. paminėtas Vilniaus įkūrimo jubiliejus, 1924 m. gegužį, Lietuvai pagražinti draugijos iniciatyva, visoje Lietuvoje vyko „Vilniaus medžio“ sodinimo akcija ir t. t., tačiau Vilniaus vadavimo akcija nuosek-lios propagandinės kampanijos pobūdį įgijo tik įsikūrus VVS.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo Lietuvos valdžioje įsitvirtinęs nacionalizmo ideologiją išpažįstantis autoritarinis režimas, nuosek-liai eksploatavo Vilniaus klausimą politinėje kovoje ir politinio režimo taikomose visuomenės mobilizacinėse praktikose. Šis politinis režimas nieko nelaukdamas tapo pagrindinio Vilniaus vadavimo kampanijos or-ganizatoriaus VVS globėju ir taip subtiliai savo rankose monopolizavo vadovavimą Vilniaus vadavimo kampanijai.

Gali apnikti abejonės, ar pagrįstas svarstymas apie Vilniaus vada-vimo kampaniją, kaip sąmoningai politinio elito sukonstruotą projektą, ar išties būtų siekio ar bent jau ketinimo Vilniaus vadavimo akcija pasi-naudoti kaip etninę bendruomenę telkiančia idėja. Į šį klausimą galima atsakyti Vaižganto žodžiais, kuris, į 1929 m. spalio mėn. vykusio VVS suvažiavimo metu nuskambėjusią nuomonę, kad „Vilniaus atvadavimo idėja esanti tik kilnus idealas, bet nerealybė“, atkirto: „Jeigu ir taip būtų, tai turime branginti tą idealą, nes jis mus auklėja, jis mus prie kilnesnių darbų žadina, neleidžia mums susmukti. Jeigu nebūtų Vilniaus klausimo, tai mes turėtume jį padaryti. Mes turime turėti kokį nors aukštą tikslą, dėl kurio kiekvienas tikras lietuvis nepasigailėtų gyvybę atiduoti“¹¹. Trumpai tariant: jei Vilniaus klausimo nebūtų – tektų išrasti kitą tautą sutelkiančią idėją ir imtis kitos propagandinės kampanijos. Tuo metu ši propagandinė kampanija jau buvo davusi vaisius – amžininkai rašė, kad VVS himnas „Ei, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim!“ tapo antruoju lietuvių himnu¹².

Valdžios globojamos VVS narių skaičius išaugo nuo tūkstančio 1926 m. iki 27 tūkst. 1937 m.¹³. 1933 m. pradžioje Lietuvoje buvo 358 VVS skyriai, iš jų – 301 teritorinis ir 57 žinybiniai. Tuo tarpu Kaune iš 17 VVS skyrių net 13 buvo žinybiniai. Pastarieji buvo gausiausi – VVS

Žemės ūkio ministerijos skyrius 1937 m. pabaigoje turėjo 540 narių¹⁴. Valdžia nesibodėjo savo autoritetu paskatinti potencialių narių aktyvumą. VVS virto provyriausybine visuomenine organizacija. Jos vadovybę (Centro vykdomąjį komitetą) sudarė aukštieji valstybės tarnautojai, o tiesioginė tautininkų įtaka išaugo po to, kai 1935 m. iš sąjungos pirmininko posto pasitraukęs Mykolas Biržiška užleido vietą tautininkų žmogui Antanui Juškai¹⁵. Narystė VVS laikyta politinio lojalumo ir ištikimybės tautiškumo idealams, kurio reikalavo politinis režimas, įrodymu. Politinis režimas į VVS žvelgė kaip į politinį instrumentą, kurio vykdomos propagandinės Vilniaus vadavimo kampanijos keliu mobilizuojančiai, indoktrinuojančiai visuomenę, galima palaikyti visuomenės lojalumą politiniam režimui.

Tuo tarpu VVS darbavosi iš peties, siekdama savo propagandine kampanija aprėpti kiek įmanoma platesnius visuomenės sluoksnius. Pagrindinėmis propagandos formomis buvo paskaitos ir spauda. Galima teigti, kad gyvas žodis, turint galvoje tuo metu Lietuvoje menkai išvystytą komunikacinę erdvę, buvo efektyviausia propagandos priemonė siekiant mobilizuoti kiek galima platesnes mases. Pavyzdžiui, vien tolimiausius Lietuvos užkampius su paskaitomis pasiekdavęs VVS reikalų vedėjas Vincas Uždavinyš 1925–1929 m. perskaitė 1,5 tūkst. paskaitų ir pasakė kalbų¹⁶. VVS skyrių paskaitininkams buvo išleisti net paskaitų konspektai. 1928 m. VVS pradėjo leisti žurnalą „Mūsų Vilnius“ – tai buvo pagrindinis propagandinis Vilniaus vadavimo kampanijos leidinys. Reikėtų pridurti, kad publikacijų Vilniaus tema netrūko ir oficioze bei kituose, pirmiausia, provyriausybinių organizacijų leidiniuose. VVS išbandė įvairias propagandos priemones. 4-ajame dešimtmetyje ypač išpopuliarėjo Vilniaus pasų platinimas – 1932 m. rudenį išspausdinta pirmoji Vilniaus pasų partija – 500 tūkst. vienetų. 1931 m. rudenį, kaip būdas rinkti aukas VVS veiklai remti pasiūlytas simbolinių Vilniaus pasų platinimas tarp Lietuvos gyventojų turėjo ir kitą prasmę, kurią netruko išvelgti M. Biržiška. Vilniaus pasų platinimo akcijos išvakarėse jis pareiškęs: „Vilniaus idėjos, susidomėjimo ir susirūpinimo Vilniaus dalyku platesnis paskleidimas ir įskiepijimas daugiau čia sveria už gaunamąjį pinigą“¹⁷. Trumpai tariant, bandymas prasimanyti pinigų sąjungos veiklai, virto propagandine Lietuvos piliečių ipilietinimo Vilniuje akcija. VVS ragino tokiu būdu didinti bent jau simbolinių Vilniaus piliečių skaičių: „Savo mirusiam tėvui, broliui ar draugui, įgydamas Vilniaus pasą ir lipindamas

į jį ženklelius, ne tik išlyginu žodžiais vos beišreiškiamą, bet aiškiai jaučiamą jo skriaudą ligi šiolei (gyvam ar mirusiam) nedalyvavus kilniame Vilniaus darbe, bet ir nepaprastai sustiprinu mūsų pajėgas, dauginu jas ir tiesiog įdvasinu“¹⁸. Nėra duomenų, kiek buvo išplatinta Vilniaus pasų. Ne visur VVS aktyvistai pasiekė tokių išpūdingų rezultatų kaip Šiaulių apskrities Stačiūnų valsčiuje – 77,6 proc. Vilniaus akyse neregėjusių valsčiaus gyventojų tapo simboliniais Vilniaus piliečiais. Daug Vilniaus pasų buvo išplatinta tarp moksleivių: 1936 m. 80 proc. Alytaus apskrities pradinė mokyklų moksleivių turėjo Vilniaus pasus¹⁹. Keblu įvertinti šios akcijos, turinčios Vilnių išsąmoninti kaip realią lietuviško pasaulio dalį, įtaigumą. Akivaizdu viena – dauguma jaunųjų Lietuvos piliečių simboliniais Vilniaus piliečiais ir tai liudijančio paso savininkais tapo anksčiau nei gavo tikrą lietuvišką pasą.

Vilniaus vadavimo kampanijoje būtų ir lietuviško nacionalizmo diskurse tvyrančio įtikėjimo egzistenciniu Vilniaus būtinumu ir valingo politinio elito siekio Vilniaus vadavimo akcija pasinaudoti kaip etninę bendruomenę telkiančia idėja. To meto žiniasklaida buvo prisotinta panašių į šį šūkių: „Nėra ir negali būti lietuvio, kuris nežinotų, kad Vilnius – Dievo ir žmonių įstatymais – priklausė, priklauso ir priklausys Lietuvai“. Sunku įvertinti įtaigumą Vilniaus vadavimo kampanijos, skirtos visuomenės sąmonėje įdiegti mintį, kad Vilnius – vienatinė Lietuvos sostinė ir neatsiejama lietuviško pasaulio dalis, tačiau neabejotina viena – XX a. tarpukarį Lietuvoje paženklino Vilniaus vadavimo kampanija ir jos metu kuriamas Vilniaus vaizdinys.

Vilniui vaduoti sąjunga organizavo Vilniaus vadavimo kampaniją ir nuosekliai kūrė Vilniaus vaizdinį, kuris Lietuvos visuomenės sąmonėje diegė mintį, kad Vilnius – vienatinė Lietuvos sostinė ir neatsiejama lietuviško pasaulio dalis. VVS šį propagandinį darbą laikė savo pagrindiniu uždaviniu. VVS savo skyriams adresuotuose aplinkraščiuose teigė, kad pirmiausia „reikia išjudinti ir pakelti visą tautą“, ir propagandinė užduotis turi tapti pagrindiniu sąjungos skyrių uždaviniu. Teigta, kad kova vaduojant Vilnių turi būti vedama „visą tautą ir kiekvieną paskirą lietuvių išsąmoninti, visą tautą auklėjant Vilniaus vadavimo kovai“, o geriausia Vilniui vaduoti išsąmoninimo darbą atlieka spauda²⁰. VVS leidžiamas žurnalas „Mūsų Vilnius“ tapo vienu pagrindiniu instrumentu, kuriuo kurtas ir diegtas daugiasluoksnis lietuviško Vilniaus vaizdinys. Šio daugiasluoksnio vaizdinio pamatu tapo istorinio lietuviško Vilniaus

ar Vilniaus kaip seno lietuviško miesto vaizdinys, kuriame lietuviškumo įrodymu pasitelkta šio miesto istorija bei materialus ir dvasinis kultūros paveldas. Neatsitiktinai VVS deklaravo savo siekį, kad „kiekvienas Lietuvos pilietis turi labai gerai ir smulkmeniškai žinoti, kas jam yra lenkų okupuotasai Vilniaus kraštas su sostine Vilniumi, pradedant nuo senų istoriškų laikų ir baigiant nūdieniais“²¹. Steigiant VVS skyrius, populiarinant Vilniaus vadavimo idėją, diegta mintis, kad Vilnius nuo pat jo įkūrimo „buvo Švietimo, Pramonės, Prekybos, Kultūros centru, kad Vilnius buvo Lietuvos tvirtovių tvirtovė, kad ten buvo prabočių šventyklos centru, kad Vilnius buvo visa tai, kas kiekvienam lietuviui brangu. Ir jis buvo Lietuva kaip širdis kūnui iki tol, iki pagrobė klastingu būdu kraugerys priešas lenkas“²². Taigi diegta mintis, kad Vilnius – tai istoriškai susiklostęs Lietuvos politinis, religinis ir kultūrinis centras.

Ši istorinį, romantizuotą, LDK laikus menančio Vilniaus vaizdinį kūrė ne tik skelbiami istorinę praeitį aktualizuojantys tekstai, bet ir publikuojami Vilniaus vaizdai – tiek senosios graviūros, tiek Vilniaus fotografijos. Šiam tikslui puikiai pasitarnavo Lietuvos spaudoje plačiai naudotos gerai Vilniaus istoriją ir architektūrą išmanančio Jano Bulhako sukurtos Vilniaus fotografijos, kuriose tapybiškai, tarsi nekeliantis į praeities laikus, skleidėsi architektūrinis Vilniaus veidas.

Minėta, kad daugiasluoksniu Vilniaus vaizdinio pamatu tapo istorinio lietuviško Vilniaus vaizdinys, kurio šaltiniais buvo šio miesto istorija, jo materialus ir dvasinis kultūros paveldas. Ši istorinį lietuviško Vilniaus vaizdinį aktualizavo ir papildė greta jo puoselėjamas Vilniaus kaip pavergto lietuviško miesto vaizdinys, kurio šaltinis – ne istorija ir paveldas, bet tuo metu Vilnijoje gyvenančių lietuvių būtis. Galima teigti, kad visapusiškai aktualizuojamas už demarkacijos linijos likusios tautos dalies – Vilnijoje gyvenančių ir tautinę priespaudą kenčiančių lietuvių – klausimas išties reikšmingai pasitarnavo plačiai visuomenei išsąmoninant šį regioną kaip natūraliai lietuvišką erdvę, o Vilnių – kaip išties lietuvišką miestą. Visa tai skatino puoselėti Vilniaus kaip pavergto lietuviško miesto vaizdinį, kuris turėjo tiek pagrįsti lietuvių teises į šį miestą, tiek išsklaidyti abejones dėl jo lietuviškumo.

Nacionalinę priespaudą patiriančių lietuvių vaizdinys iš viešos komunikacinės erdvės persikeldavo į Lietuvos mokyklų klases. Moksleiviai „Mūsų Vilniaus“ redakcijai atsiųstuose laiškuose rašė: „Mokytoja pasakojo, kad pavergtame Vilniaus krašte labai sunku ir skurdu gyventi

mūsų broliams lietuviams. Juos turi prislėgęs lenkų aras savo kietais nagais. Pavergtame krašte draudžiama mūsų kalba ir kiti įvairūs lietuviški dalykai. Vilniuje lenkai uždraudė lietuvių mokyklas ir skaudžia mūsų brolius, kurie nenori lankyti lenkų mokyklas“²³.

Dėl Vilniaus vadavimo kampanijos gimę simboliniai Vilniaus vaizdiniai persmelkė visą tarpukario Lietuvos gyvenimą, neaplenkdami ir mokyklos. Mokytojams siūlyta jais naudotis Vilniaus vadavimo idėją diegiant jaunajai kartai per visas pamokas – ne tik istorijos, geografijos, bet ir muzikos, tikybos (minint Aušros vartus ir kitas Vilniaus šventyklas), paišybos (užduodant „paišyti Vilniaus įkūrėją Gediminą; geležinį vilką, staugiantį ant Pilies kalno; Lizdeiką, aiškinantį sapną; senovės Vilniaus vaizdą, dabartinę Pilies kalno išvaizdą, Vilniaus katedrą, apylinkės vaizdus, lenką, pavogusį mūsų sostinę“), darbų pamokų metu duodant „berniukams padaryti iš molio Pilies kalną, o iš medžio – pilį su lietuviška vėliava, lipdyti iš molio Vilniaus katedrą“, o sulaukus pavasario mokyklos kieme supilti kalnelį ir pastatyti iš lentų namelį, panašų į Gedimino bokštą²⁴. Kuomet moksleiviai Gedimino pilies bokštą piešė ar lipdė iš molio, suaugusieji tuo pat metu pylė iš žemių simbolinius Gedimino kalnus ir statė Gedimino pilies maketus viešojoje erdvėje. 1929 m. pasitinkant spalio 9-ąją, Vilniui vaduoti sąjungos Jonavos geležinkelininkų skyrius prie Jonavos geležinkelio stoties pastatė iš lentų Gedimino bokšto maketą, ant kurio iškabino Vyties ir Gedimino paveikslus. Greta jų kabojo užrašas: „Pabusk iš miego, Lietuvi, vaduoti pavergtą Vilnių!“ Bokšto viršuje buvo iškelta valstybinė vėliava, o 1929 m. spalio 9 d. rytą trimitininkas iš šio pilies bokšto apylinkės gyventojus pakvietė į Vilniaus dienos minėjimą²⁵. Tokie Gedimino pilies bokštai iškilo Pakruojyje, Kybartuose, kituose Lietuvos miestuose ir bažnytkaimiuose. Vytautas Bičiūnas 1932 m. rašė: „Mūsų laikais visiems mylintiems savo kraštą lietuviams, visiems išsiilgusiems lenkų pavergto Vilniaus, to miesto pilies kalnas su bokštu virto kilniausių ketinimų simboliu“²⁶. Ypač populiarius buvęs Gedimino pilies simbolis – pastarąjį tuo metu galima buvo sutikti įvairiose vietose – tarkime, Petro Babicko nutapyta Gedimino pilis puošė valstybės radiofono salės, iš kurios vykdavo transliacija į eterį, sieną.

Simbolinis Vilniaus miesto vaizdinys, įvairiausių paminklinių ženklų padedamas, materializavosi viešojoje Lietuvos erdvėje. Vilniaus vaizdiniai (Gedimino pilies ar kitais pavidalais) tapę ir tautiškumą liudijančiais simboliais netruko surasti savo vietą miestelių ir bažnytkaimių erdvėje. „Subordinavimasis“ Vilniaus idėjai užvaldė tiek ūkininkus, pasiryžusius

artimiausio bažnytkaimio aikštėje savo jėgomis pastatyti „tautinį“ paminklą, tiek profesionalius kūrėjus. Pastarųjų pavyzdžiu gali būti 1929 m. Karolio Reisono parengtas Priskėlimo bažnyčios Kaune projektas, kuriame būsimos bažnyčios fasadas turėjo priminti Vilniaus katedrą, kampuose esantys bokštai – senovės lietuvių pilis, o virš bažnyčios turėjo iškilti „didžiulė Kristaus statula, tiesianti ranką į Vilnių, į Aušros Vartus ir laiminanti Vilniaus kraštą“²⁷.

Vilnių vaduojanti visuomenė ugdė jaunąją kartą, diegdama jai tautinio pasaulio vaizdinį. Mokyklose kalbėta Vilniaus malda, nuo 1929 m. įvestos savaitinės Vilniaus vadavimo ir tautinio susipratimo pamokos, paskaitos ir iškilmingi minėjimai Vilniaus tema, vaikiškų žaidimų adaptavimas Vilniaus temai ir net kai kuriose mokyklose įprasto kasdienio pasisveikinimo su mokytoju pakeitimas sveikinimusi: „Pavergtas Vilnius“ ir mokytojo atsakymas: „Atvaduosim jį“, nuosekliai jaunosios kartos sąmonėn diegė lietuviško pasaulio su Vilniumi vaizdinį²⁸.

Dėl šios propagandinės kampanijos Vilnių vadujančios visuomenės puoselėto Vilniaus vaizdinio, šis, anapus demarkacinės linijos buvęs miestas, lietuviškai visuomenei, kurios dauguma šio miesto niekada neregėjo ir kurios su šiuo miestu nesiejo jokie realūs saitai, tapo negrižtamai įsisąmonintas kaip neatsiejama lietuviško pasaulio dalis ir tikroji Lietuvos sostinė.

Vilniaus vadavimo kampanija artimai susijusi su kita ryškia tarpukario Lietuvos propagandine akcija – 1930 m. Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų kampanija. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto (1350–1430) asmenybė lietuvių kultūrinėje atmintyje tarpukario Lietuvoje buvo asocijuojama su jo laikų LDK, kuri buvo ryškiausiu istorinio Lietuvos valstybingumo galybės pavyzdžiu, o tai atliepė lietuviško nacionalizmo idealams. A. Smetonos politinis režimas vylėsi pasinaudoti Vytauto Didžiojo kultūrinės atminties potencialu stiprinant savąjį režimą. Be to, Vytauto Didžiojo, valdžiusio LDK iš Vilniaus ir Vilniuje palaidoto, vaizdinys tapo dar vienu svariu argumentu grindžiant Lietuvos teises į Vilnių, o politinės retorikos antologija buvo papildyta panašaus turinio šūkais: „Mūsų šventoji pareiga vainikuoti visiškoji Lietuvos laisvė Vilniuje, kur palaidotas didžiulės Lietuvos kūrėjas“²⁹.

Kaip ir Vilniaus vadavimo kampanijos atveju, idėją paminėti Vytauto Didžiojo mirties jubiliejų pagimdė tautiškai angažuotas nacionalinis politinis ir kultūrinis elitas. Ši ėmėsi sklandyti idėja – paminėti Vy-

tauto Didžiojo 500 metų mirties jubiliejų – buvo „igarsinta“ 1928 m. Lietuvai pagražinti draugijos centrinėje valdyboje, o vienu aktyviausių šio jubiliejaus populiarintoju buvo šios draugijos centrinės valdybos narys ir valdžioje esantiems tautininkams artimas žmogus – kan. Juozas Tumas-Vaižgantas³⁰. Šios draugijos valdyba, nutarusi paminėti Vytauto Didžiojo 500 metų mirties jubiliejų, kreipėsi į kitas organizacijas, siūlydama suvienyti pastangas mininti šį jubiliejų. 1928 m. rudenį, paaiškėjęs, kad „mintis tinkamai paminėti Vytauto Didžiojo sukaktį rado visuomenėje nuoširdaus pritarimo, <...> virsdama visos mūsų tautos reikalu“, draugijos valdyba, remiama politinio režimo, nutarė įkurti Vytauto Didžiojo jubiliejui rengti komitetą³¹.

1928 m. lapkričio 11 d. visuomeninių organizacijų ir visuomenės veikėjų susirinkime buvo išrinktas Vyriausias Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto Didžiojo mirties 500 metų paminėjimo šventei ruošti komitetas, kurio nariais tapo: prof. Mykolas Biržiška, kan. Juozas Tumas-Vaižgantas, kun. Antanas Alekna, poetas Liudas Gira, prof. Eduardas Volteris, inž. A. Graurogkas, Tadas Balanda, studentas J. Kalnėnas, pulk. V. Braziulevičius, kunigaikštis J. Gediminas Beržanskis-Klausutis, dr. Jonas Šliūpas. Komiteto nariai iš savo tarpo išsirinko prezidiumą, kurio pirmininku tapo pulk. V. Braziulevičius, o jo pavaduotojais – kunigaikštis J. Gediminas Beržanskis-Klausutis ir dr. J. Šliūpas³². Pirmininiu komiteto uždaviniu tapo artėjančio jubiliejaus populiarinimas. Tam tikslui buvo panaudotos visos tuo metu įmanomos viešųjų ryšių priemonės: spauda, radijas, viešos paskaitos. Kiekvieną savaitę iš Kauno transliuojamoje radijo programoje buvo Vytauto Didžiojo pusvalandis: laidos metu pulk. V. Braziulevičius informuodavo visuomenę apie komiteto darbus, o prof. Martynas Yčas apie Vytautą Didįjį skaitė istorines paskaitas³³. Artėjančių jubiliejinių metų propagandai tarnavo komiteto išleisti atsišaukimai, plakatai ir plakatiniai atvirukai. Visuose miestuose, miesteliuose ir bažnytkaimiuose puikavosi tiek daug komiteto atsišaukimų ir plakatų, kad, organizatorių teigimu, daugeliui tuo metu per Lietuvą keliavusių užsieniečių atrodė, kad taip lietuviai ruošiasi Seimo rinkimams³⁴. Jubiliejinių metų kampanijai įgyvendinti visoje Lietuvoje buvo reikalingos lėšos ir atitinkama organizacinė struktūra, todėl aukoms rinkti buvo įkurtas Vytauto Didžiojo fondo komitetas, o provincijoje vietos visuomenė steigė komiteto skyrius – iki 1930 m. įsikūrė 133³⁵.

Jubiliejinių metų išvakarėse kampanijos organizavimą į savo ran-

kas perėmė valdžią. 1929 m. gruodžio 31 d. „Valstybės žinios“ paskelbė „Vytautui Didžiajam minėti įstatymą“. Šio įstatymo preambulė skelbė:

„Teisinga ir būtina yra, kad
Didįjį Lietuvos Kunigaikštį Vytautą, nuo amžių vadinamą Didžiuoju,
Mūsų Karžygių Valdovą, budriai saugojusį Lietuvos valstybės nepriklausomybę ir Tautos laisvę, iškilmingai kūrusi šalies gerovę ir aukščiausiai iškėlusį Lietuvos garbę ir galybę,
Vyra, kurio Genijų pagerbė Europa,
galingos Jo dvasios gaivinama Lietuvių Tauta, atstačiusi nūnai nepriklausomą savo valstybę ir vėl pradėjusi burti senąsias Tėvynės žemes,
pagerbtų
ir Jo atminimą įamžintų taip, kad ir mūsų praeitis būtų iškelta ir dabarties darbai Tautos laisvei ir gerovei būtų sustiprinti ir būsimojiems kartoms būtų nušviesti keliai į Tautos ateitį“³⁶. Tam, kad būtų „įamžintas Vytauto Didžiojo asmens ir žygių atminimas tautos kūrybos darbais ir apibūdinti Jo epocha mokslo ir meno veikalais“, įstatymas skelbė Vytauto Didžiojo fondo įsteigimą. Šiam fondui vadovauti turėjo būti įsteigtas naujas Vytauto Didžiojo komitetas, kurio pirmininku turėjo tapti Švietimo ministras, penkis šio komiteto narius skirti Ministrų kabinetas, o likusius penkis narius išrinktų Vytauto Didžiojo komiteto taryba. Buvo numatyta, kad Komitetas vietose turės savo skyrius³⁷. Pasak naujuoju Vytauto Didžiojo komiteto pirmininku tapusio Švietimo ministro Konstantino Šakenio, „Lietuvos Vyriausybė, norėdama tinkamai sutvarkyti įsteigtą fondą“, ir išleido šį įstatymą, kuriuo vadovaujantis naujas Vytauto Didžiojo komitetas perėmė visus senojo komiteto įgaliojimus ir įsipareigojimus, tapdamas teisėtu Vytauto Didžiojo fondo valdytoju³⁸.

Šiuo įstatymu politinis režimas įteisino bei reglamentavo ne tik jubiliejinių metų kampaniją, bet ir savo vadovavimą šiai kampanijai. „Valdišką“ naujojo Vytauto Didžiojo komiteto pobūdį liudijo pati jo sudėtis – komiteto pirmininku tapo Švietimo ministras K. Šakenis, jo pavaduotojais: Valstybės Tarybos pirmininkas Stasys Šilingas, Kauno miesto burmistras Jonas Vileišis, komiteto sekretoriumi – pulk. V. Braziulevičius, išdininku – Lietuvos šaulių sąjungos vicepirmininkas A. Graurogkas. Pats komitetas įsikūrė Valstybės Tarybos pastate, o jo sudėtį patvirtino Ministrų kabinetas³⁹. Apie valdžios dėmesį liudijo ir tai, kad prezidentas

Antanas Smetona tapo komiteto garbės pirmininku, o Sofija Smetonienė – šio komiteto fondo globėja⁴⁰. Įgyvendinant jubiliejinę kampaniją, pirmutiniu valdžios pagalbininku tapo provyriausybinės „tautiškosios organizacijos“: Tautininkų sąjunga, Lietuvos tautinio jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“, Vilniui vaduoti sąjunga, Lietuvos šaulių sąjunga ir Lietuvių tautininkų mokytojų sąjunga. Gausios šių organizacijų narių gretos ir išplėta organizacinė struktūra – skyriai visoje Lietuvoje – padėjo ne tik jubiliejinių metų kampanijos renginiais pasiekti net atokiausius provincijos kampelius, bet ir pačiai kampanijai įgalino sudaryti aktyvaus visuomenės dalyvavimo jubiliejinių metų renginiuose regimybę. Tačiau aktyvaus visuomenės palaikymo regimybės sudaryti nereikėjo – visuomenė pati aktyviai įsitraukė į jubiliejinių metų kampaniją.

Vytautui Didžiajam minėti įstatymo 2 straipsnis skelbė, kad 1930 m. oficialiuose aktuose gali būti rašomi taip: „1930 – Vytauto Didžiojo – metai“⁴¹. Nors tai buvo tik rekomendacija, tačiau 1930 m., regis, ir nebuvo kitaip užrašytos datos: pradedant įstatymais ir baigiant dienraščių datomis – tai buvo kasdieniu jubiliejinių metų priminimu. Visi jubiliejiniai metai turėjo prabėgti paženklinti įvairiais renginiais. Vytauto Didžiojo komitetas numatė iškilmingiausiai pažymėti rugsėjo 8-ąją – dieną, kurią turėjo, bet taip ir neįvyko Vytauto Didžiojo karūnacija – tai turėjo būti minima kaip „džiaugsmo diena“, o spalio 27-ąją, kai „nelaboji mirtis <...> išplėšė mums mūsų didvyrį“, numatė pažymėti iškilmingomis gedulingomis pamaldomis ir atitinkamomis paskaitomis – kaip gedulo ir susikaupimo dieną. Komitetas ragino įvairiais būdais paminėti Vytauto Didžiojo vardą rengiant parodas, sporto šventes. Komitete gimė idėja įamžinti Vytauto Didžiojo vardą „pastačius tautinį muziejų“ Kaune, kuriame būtų surinkta visa, kas „brangaus ir įdomaus yra išsilikę iš mūsų žilos senovės ir kuo mes galime pasirodyti iš mūsų artimesnės praeities ir dabarties“⁴².

Pirmuoju jubiliejiniu Vytauto Didžiojo metų renginiu, minėtu visoje Lietuvoje, tapo Lietuvos nepriklausomybės dienos minėjimas vasario 16-ąją. Vytauto Didžiojo komitetas sausio 24 d. posėdyje nutarė 1930 m. nepriklausomybės šventę paversti Vytautui Didžiajam skirta švente ir pasiūlė šiai dienai šūkį: „Žengdami 13-ųjų atgimusios Lietuvos nepriklausomybės metų angon, tinkamai pagerbkime mūsų karžygi valdovą Didįjį Lietuvos kunigaikštį Vytautą Didįjį <...> ir atminkime, kad 1430 metais Vytautas Didysis buvo pašarvotas Lietuvos sostinėj, mūsų tautos šventų šventovėje, Vilniuje“⁴³. Pagrindinės Lietuvos nepriklausomybės

dienos minėjimo iškilmės, kurių organizavimas buvo patikėtas Lietuvos šaulių sąjungai, kaip įprasta vyko Kaune, Karo muziejaus sodelyje. Minint vasario 16-ąją, Vyriausiojo kariuomenės vado išleistame įsakyme kariuomenei buvo priminta, kad dar ne visos Lietuvos žemės išvaduotos – tebėra nelaisvėje Vilnius, kur „Šventosios Raguvos slėnyje karžygio Kęstučio liekanų pelenai, o šalimais Katedroje palaidotas jo didysis sūnus Vytautas“⁴⁴. Jau minėta, kad 1930 m. Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų kampanija buvo glaudžiai susijusi su kita ryškia tarpukario Lietuvos propagandine akcija – Vilniaus vadavimo kampanija – pirmoji propagandinė kampanija tarsi papildė antrąją. Šis prasminis ryšys išryškėjo nuo pirmųjų jubiliejinių metų renginių – kai visa propagandinė jubiliejinių metų retorika, kurianti Vytauto Didžiojo kultą, akcentavo Vytauto Didžiojo ryšį su Vilniumi.

Išpūdingiausia Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų propagandine akcija buvo Vytauto Didžiojo paveikslo kelionė po Lietuvą. 1930 m. pavasarį Lietuvos pasienio policijai kilo sumanymas atėjus vasarai Vytauto Didžiojo paveikslą apnešti Lietuvos pasieniu⁴⁵, tačiau šio sumanymo buvo atsisakyta – nuogaustauta, kad tokia akcija tiek Lietuvos visuomenėje, tiek Lenkijoje gali būti interpretuota kaip Lietuvos atsisakymas Vilniaus atgavimo siekio. Tačiau pati idėja Vytauto Didžiojo komitetui labai patiko ir jis nusprendė ją kiek pakoreguoti – nuspręsta surengti Vytauto Didžiojo paveikslo kelionę po Lietuvą. Į šią kelionę paveikslas iškilmingai išlydėtas 1930 m. liepos 15 d. Pati kelionės pradžios data buvo simbolinė – tądien Lietuva šventė 520 m. pergalės Žalgirio mūšyje metines. Taigi Vytauto Didžiojo paveikslas į kelionę leidosi tarsi pats Vytautas Didysis po laimėto lemtingo Žalgirio mūšio. Apie šios kelionės pradžią oficiozas „Lietuvos aidas“ rašė: „Lygiai 13 val. pasigirdo griausmingi armotų šūviai, tai karališka artilerijos salvė, pranešanti, kad išnešamas Vytauto Didžiojo atvaizdas. Husarų orkestras grojo tautos himną. Ir štai pro Vytauto Didžiojo aukštųjų karininkų kursų vainikais išpuoštas duris, pasirodė Vytauto Didžiojo atvaizdas. Jį nešė Vytauto Didžiojo komiteto pirm. švietimo ministeris K. Šakenis, valstybės tarybos pirm. p. S. Šilingas ir kan. dr. Tumas-Vaižgantas. Lydėjo Resp. Prezidentą pavaduojąs min. pirmininkas p. Tūbelis, krašto aps. min. pulk. Giedraitis, vidaus reik. min. p. Aravičius“⁴⁶. Iš Kauno priemiestyje Panemunėje esančios Karo mokyklos išlydėtas paveiklas pirmiausia pasiekė laikinąją sostinę Kauną. Pakeliui stovėjo kareivių garbės sargyba. Ties miesto riba iškilmingą eiseną pasitiko miesto burmistras J. Vileišis. Šios paveikslo kelio-

nės prasmę turbūt geriausiai nusakė kun. Vladas Mironas savo kalboje, pasakytoje pasitinkant paveikslą Kaune: „Šiandien Vytautas Didysis eina pažiūrėti tautos, kaip ji pasiruošusi, atgijusi. Vytauto dvasia liūdi, kad šiandien tokia maža Lietuva. Apvaikščiok, Vytaute, Lietuvą! Neberasi savo bajorų. Dabar yra liaudis, kuri pasiryžusi vaduoti Vilnių. Liaudis neša Tavo atvaizdą, kad Tu pastiprintum jų dvasią. Grįžęs į laikiną sostinę Kauną, pasakyk, ar jau tikrai mes pasiruošę. Lauksime čia sugrįžtant Tavo atvaizdo ir Tavo pasiryžimo dvasios!“⁴⁷ Tą pačią dieną Vytauto Didžiojo paveiklas iškeliavo toliau. Paveikslas buvo lydymas visuomeninių organizacijų atstovų ir vietose, tarsi realus šalies valdovas, iškilmingai buvo sutinkamas aukščiausiųjų valdžios pareigūnų. Paveikslą išlydėjęs iš Kauno, „Trimitas“ rašė: „Kai kam šita kelionė pasirodys gal keista ir nesuprantama. Bet iš tikrųjų ji turi gilią simbolišką reikšmę. Vytautas, kuris prieš 500 metų buvo iškėlęs Lietuvą prie aukščiausio garbės ir galybės laipsnio, dabar po tiek laiko eina (jo paveikslas) lyg ir pažiūrėti, kaip atrodo jo Lietuva“⁴⁸. Išties tokia simboline prasme buvo persmelkta visa paveikslo kelionė. Liepos 24 d. Vytauto Didžiojo paveikslas buvo atvežtas traukiniu į Klaipėdą. Salonvagone, tarsi Respublikos Prezidentą, atvykusi paveikslą Klaipėdos stotyje pasitiko Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys ir kiti aukšti valstybės pareigūnai⁴⁹. Iš Klaipėdos tą pačią dieną paveikslas laivų „Antanas Smetona“ išplaukė į Vytauto motinos gimtinę Palangą. Iš Palangos paveikslas iškeliavo per Žemaitiją. Liepos 31 d. Vytauto Didžiojo paveikslas atkeliavo į Šiaulius. Vytauto Didžiojo paveikslo kelionė pėsčiomis, arkliais, automobiliais, laivais baigėsi rugsėjo 7 d. – kai paskutinį kelionės etapą iš Garliavos į Kauną lėktuvu įveikęs paveikslas su jo palydovais nusileido Kauno oro uoste. Iškilmingai Kauno oro uoste sutiktas iš kelionių po Lietuvą grįžęs Vytauto Didžiojo paveikslas buvo nuneštas į Kauno pilį, po to – į Karo muziejų. Pagrindiniai jubiliejinių metų šventės renginiai vyko Kaune rugsėjo 7–8 d. Šios šventės metu iškilmingai atidarytas sutvarkytas Vytauto Didžiojo prospektas, įvyko kariuomenės paradas. Be to, rengtos paskaitos, koncertai, vieši vaidinimai ir t. t.⁵⁰. Ne mažiau įspūdingai buvo paminėta ir spalio 27-oji – Vytauto Didžiojo mirties diena. Iškilmių, skirtų šiai dienai paminėti metu, Kauno karių kapinėse atidengtas paminklas „Žuvom dėl tėvynės“ ir pagerbti už Lietuvos laisvę kritę kariai. Iškilimams baigiantis skambino visos Lietuvos varpai⁵¹.

Jubiliejiniais metais netrūko renginių, skirtų Vytauto Didžiojo atminimui. Jubiliejinių metų kampanija, palikusi savo pėdsakus visoje

Lietuvoje ir tapusi galingu impulsu lietuvių kultūrinėje atmintyje aktuali-
zuojant Vytauto Didžiojo epochos vaizdinius, ryškiausiai materializavo-
si Kauno kraštovaizdyje. Kaune, kaip ir įpareigojo laikinosios sostinės
statusas, vyko pagrindiniai jubiliejinių metų renginiai, Lietuvos universi-
tetas Kaune buvo pavadintas Vytauto Didžiojo universitetu, Vytauto Di-
džiojo vardu buvo pavadintas ir 1929 m. pabaigoje baigtas statyti tiltas,
sujungęs Kauno miesto centrą su Aleksoto priemiesčiu. Jubiliejinais me-
tais buvo pradėta Vytauto Didžiojo muziejaus, kuris turėjo užimti Karo
muziejaus vietą, statyba. 1930 m. pradėta Vytauto Didžiojo muziejaus
(kaip centrinio Lietuvos muziejus) statyba tapo ryškiausiu simbolinės
statybos pavyzdžiu tarpukario Lietuvoje. Projektuojant ir statant šį mu-
ziejų, pirmiausia galvota apie paminklinę ir simbolinę šio pastato funkci-
ją – Vytauto Didžiojo įamžinimą – ir tik po galvota apie kultūros paliki-
mo saugojimo rūpesčius. Taip architektūriniu pavidalu Vytautas Didysis,
kaip atminties vieta, įsitvirtino materializuotame centriname Lietuvos
kultūrinės atminties kraštovaizdyje – Karo muziejaus sodelyje. Vytauto
Didžiojo muziejaus kertinio akmens pašventinimas lapkričio 23 d. tapo
paskutiniu ryškiu jubiliejinių metų kampanijos akcentu. Iškilnių metų į
būsimo muziejaus pamatus įdėti iš penkių nepriklausomybės kovų frontų
parvežti akmenys ir iškilmingas Vytauto Didžiojo muziejaus statybos ak-
tas, kuris skelbė, kad „tolimieji ainiai“, „gaivindami savyje Tannenbergo
Žalgirio NUGALĖTOJO narsią VALIĄ, ryžtasi atvaduoti lenkų pagrob-
tą savo sostinę Vilnių“⁵². Vytauto Didžiojo muziejaus kertinio akmens
pašventinimas iš esmės užbaigė jubiliejinių metų kampaniją. Tiesa, pati
Vytauto Didžiojo muziejaus statyba, užsitęsusi iki 1939 m., tarsi pratesė
Vytauto Didžiojo propagandinę kampaniją.

Vytauto Didžiojo vardą bandyta įamžinti ne tik kasdieniame gy-
venime – jo vardu pavadinant miestų gatves ar sodinant „Vytauto ažuolus“,
bet ir „norint paskatinti atgimusios Lietuvos vaikus, kad siektų Jo
aukštųjų idealų“, jo vardu pavadinus ir naują valstybinį apdovanojimą.
1930 m. paskelbtas naujas „Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų
pasivymėjimo ženklų įstatymas“ skelbė, kad aukščiausias valstybinis
apdovanojimas – Vytauto Didžiojo ordinas su aukso grandine – iki tol
aukščiausiu valstybiniu apdovanojimu buvo D. L. K. Gedimino 1-ojo
laipsnio ordinas⁵³.

Jubiliejiniai metai buvo paženklinti monumentaliosios propagan-
dos – per visą Lietuvą nusirito Vytautui Didžiajam skirtų paminklų sta-
tybos banga. Visuomenės lėšomis Vytautui Didžiajam iškilo paminklai

Viekšniuose, Perlojoje, Jurbarke, Juodeikiuose, Veliuonoje ir kitur – vienus spėta pastatyti jubiliejiniais metais, kiti buvo baigti vėliau – kaip 1932 m. rugsėjį iškilmingai pašventintas Vytauto Didžiojo Karininkų kursų ir kariuomenės lėšomis pastatytas Vytauto Didžiojo paminklas Kauno Panemunėje⁵⁴. Šis skulptoriaus Vinco Grybo sukurtas paminklas – vienas geriausių Vytautui Didžiajam skirtų paminklų. Tai Vytauto Didžiojo, stovinčio veidu į Vilniaus pusę, skulptūra ant pjedestalo, kuri ant savo pečių laiko kryžiuočio, lenko, ruso ir totoriaus skulptūros, turinčios charakteringus bruožus ir simbolinę prasmę: nugalėtas kryžiuotis, prie kurio kojų guli sulaužytas kalavijas, veidą rankomis užsidengęs lenkas, „negalintis matyti Vytauto didybės“, paveržti rusas ir totorius⁵⁵. Taigi šis Vytauto Didžiojo ir jo laikų Lietuvos galybę liudijantis paminklas buvo ir savotiška tarpukario lietuviško nacionalizmo mentalinės erdvės simbolinė kvintesencija.

Vytauto Didžiojo komitetas veikė ir jubiliejiniais metams pasi-
baigus – pagrindiniu jo rūpesčiu tapo lėšų rinkimas Vytauto Didžiojo
muziejaus statybai⁵⁶. Todėl pastačius muziejų, 1939 m. gegužės 17 d.
iškilmingo posėdžio Karo muziejuje metu paskutinis Vytauto Didžiojo
Komiteto pirmininkas Švietimo ministras Leonas Bistras paskelbė, kad
komiteto darbas baigtas, ir jis likviduotas. Komitetas likviduotas, A. Sme-
tonos žodžiais tariant, pastačius „amžiną paminklą, kuriame kaupiami
meno ir mokslo turtai“⁵⁷. Kad Vytauto Didžiojo jubiliejaus šventimas
turėjo kur kas platesnę prasmę nei jubiliejinės datos, susijusios su šiuo
istoriniu asmeniu paminėjimas, ar pastarojo pavertimas tautiniu heroju-
mi, liudijo dar prieš jubiliejinis metus oficioze pasirodę samprotavimai,
esą „geriausias Vytauto pagerbimas būtų ne tik pastatyti jo vardu pamin-
klų, muziejų ar kitų statybų <...>, bet pažinti jį ir sekti jo politikos prin-
cipus“⁵⁸. Teigta, kad geriausias Vytauto pagerbimas būtų atkurta Vytau-
to laikų Lietuvos didybė. Tiesa, buvo šiek tiek pasitaisyta paaiškinant:
„Mes nesvajojam apie Vytauto Lietuvos sienas <...> Mūsų siekiai labai
kuklūs – nepriklausoma etnografinėse sienose Lietuva su sostine Vilniu-
mi“. Suprantama, kad pasiekti Vytauto laikų Lietuvos didybę buvo ga-
lima tik sekant Vytauto politikos principais, kurie, tautininkų teigimu,
skelbė, kad visa valdžia turi būti sutelkta vienose rankose, o valdžios
autoritetas neginčijamas, priduriant, kad šie principai tebegalioja – „tvar-
kingos, stiprios viduje valstybės turi autoritetą bei įtaką“ ir „jeigu Vytau-
tas būtų nemokėjęs gerai sutvarkyti Lietuvos viduje ir jos stipria ranka

valdyti; tai Lietuva greičiausiai būtų žuvusi. <...> Valdovo ir valstybės autoritetas buvo visų gerbiamas ir jam visi rodė didžiausią klusumą. <...> Vytauto vidaus politikos pamatinis principas buvo, kad valdžia turi būti viena ir jos autoritetas bei klusnumas jai neginčijamas. <...> Ir šiandien ar ne tas pats⁶⁵⁹.

Kuriamas Vytauto Didžiojo, kaip vienvaldžio, sprendžiant valstybės reikalus, netgi despotiško valdovo paveikslas, puikiai tiko stiprinant autoritarinį A. Smetonos režimą. Tautininkai ir pats A. Smetona nuolat pabrėždavo Vytauto Didžiojo nuopelną vienijant visuomenę, o tai tiesiogiai siejosi su tautininkų taip dažnai visuomenei primenamu „tautos vienybės“ principu, kuris buvo suprantamas kaip besąlygiškas lojalumas politiniam režimui. Politine prasme Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų kampanija turėjo pasitarnauti siekiant dviejų pagrindinių, tarpusavyje susietų tikslų: visuomenės konsolidavimo ir A. Smetonos autoritarinio režimo stiprinimo. Vytauto asmenybė turėjo pagrįsti „tvirtos rankos“ politikos privalumus ir legitimizuoti autoritarinį režimą visuomenės akyse.

Apibendrinant dviejų ryškiausių XX a. tarpukario Lietuvos propagandinių kampanijų – Vilniaus vadavimo akcijos ir Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų kampanijos – apžvalgą, pirmiausia tenka konstatuoti, kad politinis režimas nebuvo šių kampanijų idėjiniu autoriumi, o tik sėkmingai „privatizavo“ lietuviškojo nacionalizmo diskurse subrandintas idėjas, kurios atliepė nacionalizmo ideologiją išpažįstančio politinio režimo tikslams. Stokodamas finansinių ir organizacinių išteklių, politinis režimas į propagandinių kampanijų įgyvendinimą sumaniai įtraukė provyriausybines visuomenines organizacijas – jos tapo pagrindiniais šių kampanijų organizatoriais ir įgyvendintojais. Lietuvos socialinis išsivystymas lėmė instrumentų propagandinėse kampanijose pasirinkimą – teko pasirinkti valstietiška visuomenei paveikesnius instrumentus – gyvą veiksma ir žodį bei monumentinę propagandą, gebančią iškalbingai byloti ikonografiniais paveikslais. Nors šios propagandinės kampanijos politiniam režimui pirmiausia tarnavo įkūnijant nacionalizmo idealą, reikalaujantį, kad etninės ir valstybinės ribos sutaptų, politinis režimas niekada nepamiršo, kad propagandinės kampanijos gali neįkainojamai pasitarnauti autoritarinio politinio režimo legitimacijai ir tuo sėkmingai naudojosi paversdamas tai mobilizacinėmis praktikomis.

LITERATŪRA

- ¹ Vieną tokių projektų, Tautininkų sąjungos valdybai prašant, parengė Eltos korespondentas Berlyne V. Kaupas. Susipažinus su V. Kaupo projektu, nesunku pastebėti, kad šis projektas parengtas sekant Vokietijos Propagandos ministerijos pavyzdžiui – V. Kaupas, Viešosios opinijos institucijos Europoje arba spaudos ir valstybės santykiai (1934 m. lapkričio 8 d.), *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 923, ap. 1, b. 1041, l. 107–117.
- ² A. Merkelis, *Antanas Smetona: Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York, 1964, p. 496.
- ³ *Ten pat.*
- ⁴ Visuomeninio darbo vadybos pavadinimo trumpinį „VDV“ su pašaipa imta „skaityti“ kaip: „Visų Durnių Vadyba“ ir panašiai – Z. Ivinskio dienoraštis, *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LNMMB), f. 29, s. v. 14/2, l. 160.
- ⁵ B. T. Dirmeikis, Mūsų propagandos keliai, *Vairas*, 1939, Nr. 5, p. 90.
- ⁶ Р. Брубейкер, Мифы и заблуждения в изучении национализма, *Ab Imperio*, 2000, № 1–2.
- ⁷ *Ten pat.*
- ⁸ P. I., Vilniui vaduoti sąjungos steigiamasis susirinkimas, *Lietuva*, 1925-04-29, p. 4–5.
- ⁹ *Ten pat.*
- ¹⁰ Į lietuvių tautą!, *Rytas*, 1925-06-14, p. 1.
- ¹¹ V. V. S-gos skyrių atstovų IV suvažiavimas, *Mūsų Vilnius*, 1929, nr. 10, p. 376.
- ¹² Pr. Ra., Spalių devintoji Kaune, *Lietuvos aidas*, 1930-10-10, p. 5.
- ¹³ N. Kairiūkštytė, *Vilniaus vadavimo sąjunga, 1925-04-26–1938-11-25: istorinė apybraiža*, Vilnius, 2001, p. 27, 46.
- ¹⁴ *Ten pat*, p. 33–34.
- ¹⁵ *Ten pat*, p. 70–74.
- ¹⁶ *Ten pat*, p. 129.
- ¹⁷ Vilniaus pasas, jo keistybės, *Mūsų Vilnius*, 1932, nr. 24–25, p. 491.
- ¹⁸ *Ten pat*, p. 491.
- ¹⁹ N. Kairiūkštytė, *Vilniaus vadavimo sąjunga, 1925-04-26–1938-11-25: istorinė apybraiža*, p. 94–98.
- ²⁰ Vilniui vaduoti sąjungos „Mūsų Vilniui“ platinti komiteto 1933-01-25 aplinkraštis Vilniui vaduoti sąjungos skyriams, *Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius*, F178-471/2, l. 102.
- ²¹ V. Gaižutis, *Vilniaus reikšmė Lietuvai*, Kaunas, 1929, p. 6–7.
- ²² VVS Gudiškių skyriaus 1932-06-05 steigiamojo susirinkimo protokolas, *LCVA*, f. 565, ap. 2, b. 251, l. 208.
- ²³ Mažieji rašo apie Vilnių, *Mūsų Vilnius*, 1932, nr. 13, p. 303.
- ²⁴ A. Rinkūnas, Mokytojai ir Vilniaus vadavimas, *Mūsų Vilnius*, 1929, nr. 4, p. 170–171.
- ²⁵ 1929-X-9 d., *Mūsų Vilnius*, 1929, nr. 10, p. 387–388.
- ²⁶ V. Bičiūnas, Gedimino pilis, *Mūsų Vilnius*, 1932, nr. 10, p. 219.
- ²⁷ J. Matijošaitis, Priskėlimo Bažnyčia Kaune, *Rytas*, 1929-03-28, p. 3; J. Matijošaitis, Atskėlimo Bažnyčios projektas, *Rytas*, 1929-05-11, p. 4.
- ²⁸ Plačiau apie tai: N. Kairiūkštytė, *Vilniaus vadavimo sąjunga, 1925-04-26–1938-11-25: istorinė apybraiža*, p. 112–154.

- ²⁹ A. Smetona, *Rinkiniai raštai*, Kaunas, 1990, p. 399.
- ³⁰ *Vytauto Didžiojo garbei 1430–1930*, Kaunas, 1936, p. XVIII.
- ³¹ *Ten pat*, p. XVI.
- ³² *Vytauto Didžiojo Komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletėnis nr. 1*, Kaunas, 1932, p. 6.
- ³³ *Ten pat*, p. 7.
- ³⁴ *Ten pat*, p. 8.
- ³⁵ *Ten pat*, p. 15.
- ³⁶ Vytautui Didžiajam minėti įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1929-12-31, nr. 318–2162, p. 2.
- ³⁷ *Ten pat*.
- ³⁸ Vytauto Didžiojo komitetas Lietuvos visuomenei, *Lietuvos aidas*, 1930-03-19, p. 4.
- ³⁹ Ministrų kabineto reikalų vedėjo 1930 m. sausio 15 d. raštas Švietimo ministru, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 671, l. 3.
- ⁴⁰ Vytauto Didžiojo komitetas Lietuvos visuomenei, *Lietuvos aidas*, 1930-03-19, p. 4.
- ⁴¹ Vytautui Didžiajam minėti įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1929-12-31, nr. 318–2162, p. 2.
- ⁴² Vytauto Didžiojo komitetas Lietuvos visuomenei, *Lietuvos aidas*, 1930-03-19, p. 4.
- ⁴³ Vasario 16 diena – pirmoji Vytauto Didžiojo sukakties minėjimo diena, *Lietuvos aidas*, 1930-01-27, p. 1.
- ⁴⁴ A. Smetona, *Rinkiniai raštai*, p. 397.
- ⁴⁵ Vytauto Didžiojo komiteto prezidiumo 1930 m. gegužės 7 d. posėdžio protokolas nr. 22, *LCVA*, f. 1640, ap. 2, b. 14, p. 48.
- ⁴⁶ A. Brds., Vakar kauniečiai išlydėjo Vytauto Didžiojo atvaizdą, *Lietuvos aidas*, 1930-07-16, p. 5.
- ⁴⁷ *Ten pat*.
- ⁴⁸ Vytauto Didžiojo paveikslo kelionė po Lietuvą, *Trimitas*, 1930, nr. 30, p. 621.
- ⁴⁹ Taip Klaipėda sutiko Vytauto Didžiojo atvaizdą, *Lietuvos aidas*, 1930-07-24, p. 1.
- ⁵⁰ Didžioji tautos šventė, *Lietuvos aidas*, 1930-09-09, p. 4–5.
- ⁵¹ Spalio 27 d. Kaune, *Lietuvos aidas*, 1930-10-28, p. 5.
- ⁵² Vytauto Didžiojo muziejus jau pradėtas statyti, *Lietuvos aidas*, 1930-11-24, p. 5.
- ⁵³ Lietuvos valstybės ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1930-12-20, p. 1–2.
- ⁵⁴ Iškilmingai pašventintas Vytauto Didžiojo paminklas Kauno Panemunėje, *Lietuvos aidas*, 1932-09-09, p. 1.
- ⁵⁵ V. Nemunėlis, Kariuomenės dovana Vytautui Didžiajam, *Lietuvos aidas*, 1932-09-07, p. 3.
- ⁵⁶ Vytauto Didžiojo komiteto tarybos narių suvažiavimas, *Lietuvos aidas*, 1933-03-08, p. 5.
- ⁵⁷ Pr. Ra., Vytauto Didžiojo Komiteto darbas baigtas, *Lietuvos aidas*, 1939-05-18, p. 6.
- ⁵⁸ Vytauto Didžiojo 500 m. mirties sukaktuvės, *Lietuvos aidas*, 1930-02-06, p. 1.
- ⁵⁹ *Ten pat*.

ON TWO PROPAGANDA CAMPAIGNS IN THE XX CENTURY'S INTERWAR LITHUANIA

Dangiras Mačiulis

Summary

In the first decade of independence of interwar Lithuania, propaganda as purposeful and ideologically coherent spread of own ideas was used mostly by political movements of that time. Political propaganda became a prerogative of political regime just after the state's takeover on December 17, 1926, when the power was usurped by the authoritarian regime of Antanas Smetona. This regime implemented two successful propaganda campaigns: *The Move of Vilnius Repossession* and *The Campaign of Vytautas Magnus Anniversary*.

The political regime was not the ideological author of those campaigns, but successfully adopted the ideas grown in the Lithuanian nationalism discourse, which echoed the objectives of nationalistic political regime. By *The Move of Vilnius Repossession* it was tried to instil to the Lithuanian society that Vilnius is the Lithuanian town and the true capital of Lithuania in defiance of political realities (the town was under the Poland power in 1920-1939) and *The Campaign of Vytautas Magnus Anniversary* (1930) helped to create the Lithuanian Grand Duke Vytautas (1350-1430) cult that was used to legitimize the authoritarian regime of that time. The last-mentioned campaign also served for predication of Lithuania's rights to Vilnius.